UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Eriarvoisuus lautasella

Erkkola, Maijaliisa; Lallukka, Tea; Lehto, Reetta; Sääksjärvi, Katri Helena

2022-05-13
Sosiaalilääketieteen yhdistys
http://hdl.handle.net/10138/344599
Erkkola, M, Lallukka, T, Lehto, R & Sääksjärvi, K H 2022, 'Eriarvoisuus lautasella', Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti, Vuosikerta. 59, Nro 2, Sivut 117-120. https://doi.org/10.23990/sa.115866

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

SOSIAALI-
LÄÄKETIETEELLINEN
AIKAKAUSLEHTI

JOURNAL OF SOCIAL MEDICINE

Päätoimittaja
Riikka Lämsä
riikka.lamsa@helsinki.fi

Toimitussihteeri
Jenna Grundström
toimitussihteeri@socialmedicine.fi

Lehden internetsivut
http://journal.fi/sla

Julkaisija
Sosiaalilääketieteen yhdistys ry
Socialmedicinska föreningen rf

Julkaisijan osoite
Sosiaalilääketieteen yhdistys
c/o Paula Jääskeläinen
PL 9 (Siltavuorenpenger 1A)
00014 Helsingin yliopisto

Yhdistyksen puheenjohtaja
Tomi Mäki-Opas
Itä-Suomen yliopisto (sij. Helsinki)
tomi.maki-opas@uef.fi

Yhdistyksen sihteeri
Laura Somersalo-Cavén
sihteeri@socialmedicine.fi

Ilmestymisaikataulu
Neljä numeroa vuodessa (helmikuu, toukokuu, syyskuu ja joulukuu)

Kirjapaino ja taitto
Kirjapaino Hermes Oy

Tämä julkaisu on saanut TSV:n kautta tieteellisen julkaisutoiminnan avustusta, jota opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää Veikkauksen tuotoista

ISSN 0355-5097
Kirjapaino Hermes Oy 2022

2/2022
59. VUOSIKERTA

Eriarvoisuus lautasella

YK:n kestävän kehityksen tavoite #2 on poistaa nälkä, saavuttaa ruokaturva, parantaa ravitsemusta ja edistää kestävää maataloutta. Ruokaa pitäisi pystyä kasvattamaan, jakamaan ja kuluttamaan ympäristöä rasittamatta ja oikeudenmukaisesti. Vuoden 2021 ruokaturvaraportin mukaan nälkää näkevien määrä kääntyi kuitenkin koronapandemian seurauksena nousuun (1). Raportin ennusteiden mukaan 660 miljoonaa ihmistä näkee edelleen nälkää vuonna 2030. Se on kaukana YK:n tavoitteesta poistaa nälänhätä maailmasta tämän vuosikymmenen aikana kokonaan.

Kun Euroopan vilja-aitassa soditaan, sodan jäljissä hiipii nälkä. Erityisesti Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän maat ovat riippuvaisia venäläisestä ja ukrainalaisesta viljasta. Edessä voikin olla koronakriisin ja pandemian ohella nälkäkriisi, jonka suurimpia kärsijöitä ovat köyhät maat. Euroopan epävakaaksi kääntynyt turvallisuustilanne heijastuu Suomeen talouskasvun hidastumisena sekä energian, lannoitteiden ja kuluttajahintojen kallistumisena (2). Ruoan hinnan arvioidaan nousevan 5–10 prosenttia kuluvan vuoden aikana (2,3). Vakavat häiriöt elintarvikemarkkinoilla ja toisaalta tuotantokustannusten raju kasvu uhkaavat myös suomalaisten maanviljelijöiden toimintaedellytyksiä ja elintarvikeketjumme tulevaisuutta, omavaraisuutta ja huoltovarmuutta (4).

Ruoan hintakehityksessä on tuoteryhmittäisiä eroja. Terveellisistä elintarvikkeista keskimääräistä nopeammin nousivat viime vuonna erityisesti vihannesten, margariinin ja kasvirasvojen hinnat (3). Skaffarin ym. tutkimuksessa (tässä numerossa) osoitettiin, että alimpaan tulokolmannekseen kuuluminen oli lapsiperheillä yhteydessä lasten vähäisempään terveellisten ruokien, kuten kasvisten käyttöön, mutta suurempaan tyydyttyneiden rasvahappojen saantiin. Suomessa alle 18-vuotiaista lapsista noin 115 000 (11 %) eli köyhyys-

riskissä vuonna 2020 (5). Talouskasvun hidastuminen ja kuluttajahintojen kallistuminen ennakoivat köyhyysriskissä olevien lapsiperheiden määrän kasvua ja entisestään lisääntyvää eriarvoisuutta lapsiperheiden lautasilla (6). Kasvisten ja kasvirasvojen osuus pienituloisten lautasilla pysynee siis jatkossakin muita tuloluokkia vähäisempänä. Yhteiskunnan ohjauskeinojen, kuten varhaiskasvatuksen- ja kouluruokailun, merkitys koulutuksen ja tulojen mukaisten ruoankäytön erojen tasaajana korostuu entisestään.

Vuonna 1948 hyväksytyn YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 2. ja 25. artikloiden mukaan jokaisella on oikeus elintasoon, joka on riittävä turvaamaan hänen ja hänen perheensä terveyden ja hyvinvoinnin ravinnon osalta ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta.

Eriarvoisuus lautasella viittaa ruokaan ja ravitsemukseen liittyvien hyötyjen, etuisuuksien ja haittojen epätasaiseen jakautumiseen tavalla, joka vaarantaa ihmisten yhtäläiset oikeudet ja arvokkuuden (7). Ihmisoikeuksiin kuuluu myös tietty toimeentulo ja valtioilla on ihmisoikeuksiin liittyvä velvollisuus taata maassa asuville ihmisille riittävä sosiaaliturva. Suomi on saanut moitteita liian alhaisesta sosiaaliturvan tasosta; Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitean huomautuksen mukaan Suomen matala perusturvan taso rikkoo Euroopan sosiaalisten oikeuksien peruskirjaa. Kyse on siis sosiaalipoliittisen ongelman lisäksi ihmisoikeusongelmasta.

Suomalaisen PAMEL-tutkimuksen tuoreiden tulosten mukaan yksityisen sektorin palvelualojen työntekijöistä 36 % oli keväällä 2019 kokenut vakavaa ruokaturvattomuutta (8). Vakavaksi ruokaturvattomuus luokittui, kun vastaaja oli taloudellisista syistä joutunut pienentämään aterioitaan, jättämään aterioita väliin, mennyt nälkäisenä nukkumaan tai ollut koko päivän syömättä. Ruokaturvattomuuteen liittyi tutkimuksen mukaan matala sosioekonominen asema, nuori ikä ja miessukupuoli. PAMEL-tutkimus vahvisti aiempia tutkimustuloksia, joiden mukaan ruokaturvattomuuden ydinsyinä pidetään riittämättömiä tuloja, työn ja tulojen epävarmuutta sekä säästöjen ja omaisuuden puutetta. Tutkimustulos osoittaa, että hyvinvointivaltiossa työssäkäyvätkin voivat olla vakavasti ruokaturvattomia ja alleviivaa tarvetta perustarpeet kattavalle palkkatasolle ja tuille. Hunnilainen ja Haikkola kuvaavat kirjassa Kahdeksan kuplan Suomi (9) palvelualan duunareita pätkätöiden pyörteessä. Prekaariin asemaan on työelämän murroksessa joutunut monenlainen joukko ihmisiä: matalasti koulutettujen ja maahan muuttaneiden lisäksi myös esimerkiksi korkeasti koulutettuja, jotka eivät pääse kiinni koulutustaan vastaavaan työhön. Tätä joukkoa on vaikea määritellä yksiselitteisillä sosioekonomisilla mittareilla. Pikemminkin on kyse ihmisistä, jotka elävät talouden rakennemuutosten rattaissa ja etsivät paikkaansa sekä työelämässä että yhteiskunnassa.

On tärkeää, että myös työelämän ulkopuolelle jääneillä on riittävät mahdollisuudet toimia itsenäisesti ja tasavertaisesti (7). Elämänkaaren vaiheet, huono onni tai huonot valinnat vievät monet jossain vaiheessa vaaravyöhykkeelle tässä suhteessa. Talvia ym. (tässä numerossa) osoittavat tutkimuksessaan kuinka erilaiset henkilökohtaiset resurssivajeet, kuten rahan ja valmistusvälineiden puute, mielenterveyden ongelmiin kytkeytyvä voimattomuus ja turvattomuuden kokemus sekä heikko pystyvyyden tunne kytkeytyvät koulutuksen, harjoittelun ja työelämän ulkopuolella olevien niin kutsuttujen NEET-nuorten käytännön ruokatoimintaan. Nuorten ruokasuhdetta tarkastelemalla onkin mahdollista päästä käsiksi monenlaisiin fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin liittyviin kytkentöihin, jotka tulisi huomioida myös NEET-nuoria kohtaavissa palveluissa. NEET-nuoria on Suomessa noin 50 000 (10).

Ruoankäytön ja ravinnonsaannin osalta oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus kääntyvät kysymykseksi hyvinvoinnille, terveydelle ja ihmisarvoiselle elämälle keskeisten toimintamahdollisuuksien yhdenvertaisuudesta: onko kaikilla sosiodemografisilla ryhmillä yhtäläinen mahdollisuus syödä hyvinvointia ja terveyttä edistävällä tavalla? Ihmisellä voi olla mahdollisuus terveyttä edistävään ravitsemukseen, mutta hän voi jättää mahdollisuuden käyttämättä omavalintaisista syistä. Sekä tiukkaa vegaaniruokavaliota omaehtoisesti noudattava että nälkää niukkojen taloudellisten resurssien vuoksi näkevä ihminen voivat molemmat kärsiä B12-vitamiinin puutteesta. Ratkaisevaa kuitenkin on, että hyväosaiset voivat muokata ruokavalintojaan ja tarvittaessa

parantaa ravintoaineiden saantiaan esimerkiksi täydennetyillä elintarvikkeilla ja ravintolisillä. Olennaista onkin, missä määrin ruokavalinnat, ravintoaineiden puutteet tai liikasaanti ja niistä seuraavat terveysriskit ovat aidosti ihmisen omaehtoinen valinta ja missä määrin huono-osaisuudesta ja resurssien puutteesta johtuvia. Yksilöllä on vapaus valita halutessaan toisin, vaikka tukea olisikin tarjolla. Haario ym., Salmela ym. ja Härkänen ym. (tässä numerossa) osoittavat, että ekologisesti ja ravitsemuksellisesti kestävämpään ruokavalioon siirtyminen on suurempi haaste miehille kuin naisille; miehet ylittävät punaisen ja prosessoidun lihan käyttösuositukset selvästi naisia useammin kaikissa koulutusluokissa ja miesten kasvisten, hedelmien ja marjojen kulutus on vähäisempää kuin naisten.

Ruokavalintojen muutoksiin pyrittäessä on keskeistä selvittää terveyttä tukevien valintojen ajureita ja esteitä. Ruokaympäristön toimijat voivat kohdentaa ohjauskeinoja sekä taloudellismateriaalisiin että immateriaalisiin esteisiin (11). Ruokakaupat ja työpaikkaruokalat voivat esimerkiksi suunnitella ruokien valinta-arkkitehtuurin siten, että yksilön ja yhteisön kannalta hyvät valinnat ovat helpompia tehdä (tuuppaus, ks. 12). Ruoankäyttö on lähempänä suosituksia henkilöstöravintolan käyttäjillä kuin muilla (13). Henkilöstöravintoloiden saatavuus kuitenkin vaihtelee paikkakunnittain, ammattialoittain ja sosioekonomisen aseman mukaan (14). Eläkkeelle siirtyneillä entisillä Helsingin kaupungin työntekijöillä tehty tutkimus osoittaa, että ruokatottumuksissa on systemaattiset sosioekonomiset erot myös eläkkeelle siirtymisen jälkeen (Salmela ym. tässä numerossa). Ulottamalla ruokapalveluiden saatavuus työelämän ulkopuolella oleviin, voitaisiin väestön terveyteen vaikuttaa entistä kattavammin.

Myös asuinympäristö ja alue voivat vaikuttaa ihmisten ruokavalintoihin. Lagström ym. havaitsivat (tässä numerossa), että pienten lasten vanhempien ruokavalion laatu oli selkeästi huonompi sosioekonomisesti huono-osaisilla asuinalueilla ja vanhempien ruokavalion laatu oli edelleen yhteydessä lasten ruokavalion laatuun. Härkänen ym. (tässä numerossa) puolestaan osoittivat, että suositeltavat ruokavalinnat toteutuivat useimmin kaupungeissa, Etelä- ja Itä-Suomessa. Ilmiö näkyi naisilla erityisesti Helsingin ja Kuopion alueella. Tulosta voi pohtia myös sitä vasten, että Suomessa ravitsemustieteen korkeakoulutusta tarjoavat Helsingin ja Itä-Suomen yliopistot.

Teemanumero tarjoaa ruoankäytön eriarvoisuuteen liittyvien tutkimusartikkelien lisäksi myös puheenvuoron ylipainosta ja terveyden eriarvoisuudesta. Puheenvuorot ovat kirjoittajiensa omia kannanottoja eri aiheista. Puheenvuorolle pyydetyn kommentin ohella kannustamme lukijoita jatkamaan keskustelua terveyseroja kaventavien ohjauskeinojen tarpeesta ja kohdentamisesta.

Suomessa eriarvoisuus lautasella ja hyvinvoinnin erot ovat todellisia ja kasvavia, mutta globaalissa mittakaavassa niiden koko pienenee. Yksilön huono-osaisuuden objektiivista mittaustulosta tai itsearvioitua kokemusta koko maailman mittakaavaan suhteuttaminen ei kuitenkaan poista. YK:n kasvuryhmän puheenjohtaja Gustave Spethin mukaan keskeiset ympäristöongelmamme ovat itsekkyys, ahneus ja apatia. Nykyhetken suuret globaalit ja monitekijäiset ongelmamme vaativat ensi sijassa näiden ominaisuuksiemme haastamista.

Kiitokset

Teemanumeron toimittajina haluamme erityisesti huomioida vertaisarvioijat, joiden vapaaehtoinen asiantuntijatyö parantaa lehtemme kirjoitusten laatua. Teemanumeron käsikirjoitukset saivat poikkeuksellisen korkealaatuisia arvioita. Lämmin kiitos!

LÄHTEET

(1) Food and Agriculture Organization, the International Fund for Agricultural Development, the United Nations Children's Fund, the World Food Programme, the World Health Organization. The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Luettu 2.4.2022. https://www.who.int/publications/m/item/the-state-of-food-security-and-nutrition-in-the-world-2021#.YkfqqkctAcw.twitter

(2) Busk H, Holappa V, Huovari J, ym. PTT-ennuste, kansantalous, kevät 2022. Luettu 2.4.2022. https://www.ptt.fi/ennusteet/kansantalous-ja-asuntomarkkinat

(3) Niemi J. Ruoan hinnan nousu kiihtymässä. Luonnonvarakeskuksen blogi 20.2.2022. Luettu 2.4.2022. https://www.luke.fi/fi/blogit/ruoan-hinnan-nousu-kiihtymassa

(4) MTV-uutiset 11.2.2022. Maanviljelijöiden ahdinkoon ei löydy markkinoilta nopeaa pelastusta – valtio ja pankit ehkä ensiapuun. Luettu 1.4.2022. https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/maanviljelijoiden-ahdinkoon-ei-loydy-

markkinoilta-nopeaa-pelastusta-valtio-ja-pankit-ehka-ensiapuun/8350666#gs.w0z3df

(5) Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto, väestöryhmittäiset tuloerot 2020. Helsinki: Tilastokeskus. Luettu 2.4.2022. http://www.stat.fi/til/tjt/2020/03/tjt_2020_03_2021-12-16_tie_001_fi.html

(6) Hiilamo A, Mukkila S, Mäkinen L, ym. Erityisesti suurperheet köyhtyvät hintojen noustessa. Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiön blogi 20.4.2022. Luettu 22.4.2022. https://itla.fi/erityisesti-suurperheet-koyhtyvat-hintojen-noustessa/

(7) Kauppinen A. Mistä puhumme, kun puhumme eriarvoisuudesta? Kalevi Sorsa Säätiö 2020. Luettu 2.4.2022. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/02/Kauppinen_web.pdf

(8) Walsh HM, Nevalainen J, Saari T, ym. Food insecurity among Finnish private service sector workers: validity, prevalence and determinants. Public Health Nutr 2022;25:829-840. doi: 10.1017/S1368980022000209.

(9) Kantola A. Kahdeksan kuplan Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 2022.

(10) Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus 2019. Luettu 2.4.2022. https://www.stat.fi/til/tyti/2019/index.html

(11) Erkkola M, Fogelholm M, Konttinen H, ym. Ruokaympäristön osatekijät, ohjauskeinot ja vaikuttavuus. Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisuja 2019. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2019.

(12) Thaler R, Sunstein C. Nudge: Improving decisions about health wealth and happiness. New York: Yale University Press, 2008.

(13) Roos E, Sarlio-Lähteenkorva S, Lallukka T. Having lunch at staff canteen is associated with recommended food habits. Public Health Nutrition 2004;7:53-61.

(14) Raulio S, Roos E. Työaikaisen aterioinnin väestöryhmäerot ja yhteys ruokavalion laatuun. Sosiaalilääketiet Aikakauslehti 2012;9:140-147.

Maijaliisa Erkkola
ETM, FT, professori (ravitsemustiede)
Elintarvike- ja ravitsemustieteiden osasto
Helsingin yliopisto

Tea Lallukka
ETM, FT, professori (lääketieteellinen sosiologia)
Kansanterveystieteen osaston johtaja
Helsingin yliopisto

Reetta Lehto
ETT, tutkijatohtori
Folkhälsanin tutkimuskeskus

Katri Sääksjärvi
FT, erikoistutkija
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos